

מבט על, גיליון 841, 1 באוגוסט 2016

סוריה – אין "הקפאת תצורה"

אודי דקל ואורית פרלוב

בתחילת יולי 2016 התרחש אירוע מקומי בצפון סוריה, ג'בהת א-נוסרה (חזית התמיכה) לקחה בשבי את מפקד גייש א-תחריר (צבא השחרור), מחמד אל-ע'אבי אל-אחמד. צבא השחרור הוא יחידת המורדים הגדולה ביותר בחזית הצפונית המשתייכת ל'צבא סוריה החופשית' - בן בריתם של ארצות הברית, ומי שמהווה עבורה חלופה מקומית לגיטימית למשטרו של בשאר אל-אסד. מה רבה הייתה ההפתעה כשאל-ע'אבי שוחרר על ידי א-נוסרה לאחר שהגיע עם אנשי החזית להבנות, שלפי הערכות (פרטי ההסכם לא נחשפו) עיקרן הוא שיתוף פעולה בין הארגונים באזורים שבהם הם פועלים במקביל נגד הכוחות התומכים באסד, כשהיעד המשותף הוא הפלת משטרו. ברית זו הובילה לביקורת פנימית של מפקדים בצבא השחרור, ובעקבותיה מיהר אל-ע'אבי לסלק את שני המפקדים שתחתיו. ארצות הברית מצדה התקשתה להשלים עם העובדה, שהיחידה הגדולה ביותר ב'צבא סוריה החופשית' חתמה ברית עם ארגון סלפי-ג'יהאדי המייצג את אל-קאעדה.

לכאורה, מדובר בפיקנטריה אוטורית במלחמה מתמשכת ומרובת תהפוכות. ואולם, התפתחות זו מסמלת היטב מציאות שגרמה בהדרגה שינוי במדיניות האמריקנית בנושא הזה, מתוך הבנה שהגבולות בין השחקנים הרבים הפועלים בסוריה מטושטשים ומשתנים. יתכן כי זו נקודת מפנה בהערכת המצב של ממשל אובמה, שמפנים כי אין באמת כוחות מתונים בסוריה, אשר יכולים להוות אלטרנטיבה למשטר אסד, וכי כל הקבוצות הסוניות, הסלפיות והאחרות, בסופו של דבר תשתפנה פעולה עם אל-קאעדה או עם כל גורם שיסייע להן לייצב חזית אחידה במאבק נגד אסד. הבנה זו היא שניצבת בבסיס היוזמה האמריקאית, בהובלת מזכיר המדינה ג'ון קרי, לגבש מדיניות משותפת עם רוסיה בנושא המעורבות בלחימה בסוריה.

במסגרת המתגבשת, המעצמות שואפות "להקפא תצורה" בסוריה ולחלקה לשלושה אזורים: A, הנמצא תחת פיקוח הדוק של משטר אסד ובעלי בריתו; B, שבו פועלים כל הצדדים הלוחמים, פרט ל'מדינה האסלאמית' אבל כולל כוחות אסד; ואזור C, הנמצא תחת השליטה הבלעדית של 'המדינה האסלאמית'. במצב הנוכחי, באזור A המצב יציב וברובו לא מתקיימת לחימה, כאשר באזור C אף גורם אינו עומד בדרכו של מי שרוצה לתקוף את 'המדינה האסלאמית', אף שקיימים סימני שאלה לגבי מי יחזיק בשטחים שישוחררו משליטת 'המדינה האסלאמית'. האזורים הבעייתיים הם אלה הנופלים בתחום B, ובראשם שני אזורים נרחבים בצפון ובדרום סוריה – האחד סביב חלב והשני מדרום דמשק (לצדם מספר אזורים נוספים מצומצמים, למשל סביב העיר חומץ).

הדוקטרינה האמריקנית שנוסחה על ידי הנשיא אובמה ויושמה עד כה התמקדה בראש ובראשונה במאבק ב'מדינה האסלאמית' – "דאע"ש תחילה". לעומת זאת, תפיסה מתחרה גורסת כי יש לטפל במקביל גם ב'מדינה האסלאמית' וגם לפעול לסיום משטר אסד המדכא. זו באה לביטוי לאחרונה במכתב של מומחים במחלקת המדינה, הרואים בטיפול הסימולטני את הדרך היחידה לאפשר לעם הסורי לבחור ולעצב את עתידו. מזכיר המדינה האמריקאי לא קיבל את ההמלצה ובשלב זה בחר, במקביל לתקיפת 'המדינה האסלאמית' ולדחיקתה מהשטחים העיקריים שעליהם היא שולטת, להתמקד בתקיפת ג'בהת א-נוסרה. אמנם, אל-נוסרה צברה כוח רב ודומיננטיות בקרב ארגוני המורדים, אך גם "פתחה חשבון" עם ארצות הברית כשביצעה 'סיכול ממוקד' לארגוני מורדים מתונים יותר, שנתמכו על ידי ארצות הברית. אף יתכן שמזכיר המדינה מודאג מחבירת קבוצות מורדים נוספות לג'בהת א-נוסרה.

עוד סוכם במסגרת המגעים בין ארצות הברית לרוסיה לכוון מרכז מידע משותף (JIG), ובאמצעותו לקדם את התכלית האסטרטגית המשותפת של הבסת כוחות א-נוסרה ו'המדינה האסלאמית'. זאת, תחת מטריה של החלטות בינלאומיות שתכליתן חיזוק הפסקת מעשי האיבה בסוריה ותמיכה בתהליך המעבר הפוליטי בהתאם להחלטת מועצת הביטחון (UNSCR 2254). ה-JIG יאפשר לתאם את הלחימה בג'יבהת א-נוסרה, תוך שיתוף במידע המודיעיני והמבצעי. שיטת הפעולה המתוכננת מבקשת להבטיח שאם אחד הצדדים ישתף במידע אודות המטרות לתקיפת א-נוסרה, הצדדים יתאמו ביניהם את אופן הפעולה המבצעית. על בסיס המידע המודיעיני המשותף יוכן "בנק מטרות" לתקיפת מטרות א-נוסרה ויתקיים תיאום אשר לאופן תקיפת המטרות, תוך מיסוד מנגנון למניעת מצבי התנגשות (De-confliction) בין הכוחות התוקפים. בנוסף, על ידי כינון מנגנון התאום מבקשת ארצות הברית למנוע, או לפחות לצמצם את הפגיעה של רוסיה וכוחות הקואליציה הפרו-אסדית בארגוני המורדים שאינם קבוצות סלפיה-ג'יהאדיה, כמו למשל 'צבא סוריה החופשית'. יש להניח, כי במגעים בין רוסיה לארצות הברית דנים גם במענה למספר שאלות מרכזיות: (1) כיצד יכולים שני הצדדים לאתר את מיקומן המדויק של מטרות א-נוסרה, בעודה מעורבת עם קבוצות מורדים אחרות כבמעין פסיפס מורכב, המשתנה בתכיפות רבה? (2) האם ההסכם ימנע מרוסיה תקיפת מטרות שלא תואמו במסגרת ה-JIG, והאם תהיה לארצות הברית זכות וטו על תקיפת מטרות מורדים שאינם א-נוסרה? (3) כיצד יוחלטו ויסומנו מטרות מנועות מתקיפה, כמו בתי חולים ובתי ספר (בחמישה החודשים מאז הכרזתה של הפסקת האש בסוריה נהרגו כ-1,850 אזרחים), ובהתחשב בניסיון הכואב של הרוסים שתקפו מהאוויר מטרות אזרחיות בהנחה שהאזור כבוש על ידי "טרוריסטים"?

במקביל להסכמה בין המעצמות על תקיפת כוחות א-נוסרה וההמחשה כי כאשר הן רוצות ביכולתן לעבוד יחד, פנה מנהיג א-נוסרה, מוחמד אל-ג'ולאני, למנהיג אל-קאעדה, איימן אל-זוואהירי, כדי לאשר את התנתקות ארגונו מארגון האב אל-קאעדה וחברתו לקבוצות סלפיות נוספות לשם כינון ארגון משותף שייקרא 'ג'יבהת פתח א-שאם'. ואכן, ב-28 ביולי נמסר כי מנהיג אל-קאעדה אישר את הבקשה. בהכרזת היסוד נמסר כי מטרת העל של הקבוצה המשותפת החדשה היא להפיל את שלטונו הרודני של אסד, להתבסס על כוחות סוריים ולא על כוחות חיצוניים ולייצג את אזרחי סוריה. כן נמסר כי לאחר שחרור סוריה תכונן ממשלה אסלאמית, עצמאית וצודקת, שתעניק לאוכלוסיית סוריה ביטחון ויציבות, וכי באופן מוחלט תופסק הפעילות המבצעית תחת ארגון ג'יבהת א-נוסרה. ניתן להעריך כי היפרדות ארגונית זו מבטאת היגיון תועלתני זמני ואינה פרי שינוי אידאולוגי, ומאחוריה שתי סיבות עיקריות: (1) על מנת להיות כוח משמעותי בזירה הפנימית ובטווח הארוך לייצר אלטרנטיבה למשטר אסד התקבלה החלטה אסטרטגית לשנות את הרכב הארגון באמצעות גיוס יותר ארגונים ופעילים סוריים, וכך לצמצם את הדימוי הבעייתי של התערבות חיצונית, בעיקר מצד אל-קאעדה; (2) בעקבות ההסכם האמריקאי-רוסי לתקיפה מתואמת של הארגון, מטרת מנהיגי א-נוסרה היא לפרק מבפנים את הכוחות שנתמכים על ידי האמריקאים בחזית הצפונית, לחבור אליהם ולהקשות על ארצות הברית ורוסיה להבחין בין הארגונים. יצוין כי לג'יבהת א-נוסרה נוכחות משמעותית באזורי חלב, אדליב, צפונית לחמה ואף מצפון ללאדקיה. השתלבותה בקבוצות המקומיות באזורים אלה תקשה מאוד על כוחות חיצוניים לתקוף אותה באופן מובחן, עד כי יהא זה כמעט בלתי אפשרי לפעול נגדה מהאוויר בלי לפגוע במקביל באזרחים ובגורמים אחרים.

במצב מורכב זה, התברר שמוקדם היה להספיד את 'המדינה האסלאמית' לאחר נפילת העיר פלוג'יה בצפון עיראק והתקדמות הכוחות הכורדים להשתלטות על אזור מנבגי (המובלעת של 'המדינה האסלאמית' בגבול סוריה-טורקיה), וכן לנוכח המאמץ להשתלט על א-רקא (בירת 'המדינה האסלאמית' בסוריה). המאמצים הללו נבלמו בשלב זה. יתר על כן, ככל ש'המדינה האסלאמית' נלחצת היא פונה להפעיל את נשק יום הדין – מגה-טרור של פיגועי התאבדות חסרי אבחנה ומרובי נפגעים, הן בסוריה, הן בעיראק והן במרחב הגלובאלי, בהשראה לנאמניה להתעורר ולפעול.

לסיכום, מסתבר שגם "הקפאת תצורה" היא יעד יומרני במלחמת האזרחים והמלחמה באמצעות גורמים שלוחים בסוריה. הקושי לקדם יעד זה מתבטא באי-היכולת לייצב הפסקת אש; כל אזור שמשוחרר משליטת 'המדינה האסלאמית' נתפס על ידי גורם אחר, לעיתים לא פחות קיצוני; גם אם 'המדינה האסלאמית' תובס צבאית, עדיין האידיאולוגיה והרעיון הדאע"שיים לא ייעלמו ויתעוררו מחדש, בין היתר בשל המשך ההתנגדות לשלטון אסד, שתעודד מוטיבציה של גורמים קיצוניים – מדינות ואוהדים אינדיבידואלים – להמשיך בליבוי הכאוס בסוריה ובסביבתה; ארגוני המורדים מסתגלים במהירות למצבים חדשים, מתאחדים או מתפרקים ממסגרות של שיתופי פעולה ואף עוברים שינויים ארגוניים; לאור המדיניות של ארצות הברית שלא לפגוע בכוחות אסד ובקואליציה הפרו-אסדית וסימון אזור A שבשליטת המשטר כאזור היציב, הארגונים הסוניים "נדחפים" לחבור לגורמי סלפיה-ג'האדיה; שינוי באסטרטגיית הפעולה של המעצמות מוביל לשינוי במתווה הפעולה של ג'בהת א-נוסרה ו'המדינה האסלאמית'. משמעותם של דברים אלה היא, שהאסטרטגיות של המעצמות קורסות והן מובכות שכן אינן מצליחות לרקוח 'מרשם' מתאים ל"הקפאת תצורה", לשם ייצוב המצב בסוריה.

אשר לישראל, לג'בהת א-נוסרה נוכחות מוגבלת בדרום סוריה וברמת הגולן, לאחר שהעתיקה את מרכז פעילותה לצפון סוריה. א-נוסרה נמנעה מלפעול נגד ישראל, ואף היו טענות כי ישראל העניקה טיפול רפואי לנפגעים בלחימה בדרום סוריה. ניתוקה מאל-קאעדה והתחברותה לארגונים אחרים מייצרות הזדמנויות מוגבלות לישראל לבסס "כללי משחק" לתאום שקט עם מגוון גורמי הכוח בדרום סוריה, ובלבד שיימנעו מפגיעה בה. ישראל נקטה מדיניות אחראית, שנמנעה מלהתערב ולהשפיע על יחסי הכוחות בתוך סוריה, אלא אם נשקף כלפיה איום ממשי. מאחר שאין שינוי ברמת האיום הנשקף לישראל ומוקדם לסמן את המהלך של א-נוסרה כהתנתקות אמת מאל-קאעדה, אזי מוקדם לבחון מדיניות חדשה לישראל בהקשר זה.